

**ВПЛИВ КУМУЛЯТИВНОГО ЕФЕКТУ ЗМЕНШЕННЯ
СУКУПНОГО СПОЖИВАННЯ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ
ТА РОЗВИТОК В УКРАЇНІ**

В. Ю. Попов,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств,
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Анотація. Дослідження полягає у визначенні впливу сукупного споживання на економічне зростання та розвиток в Україні. Кумулятивний ефект від постійного зменшення сукупного споживання (добутку кінцевих споживчих витрат домогосподарств і витрат підприємств у вигляді інвестицій), який спостерігається в Україні понад 25 років, зменшує сукупне виробництво, що у кінцевому підсумку “стискає” національну економіку і вона рухається не у бік економічного зростання та розвитку, а поступово деградує. Підтвердженням цього є той факт, що навіть у 2014 р. Україна не досягла ВВП рівня 1990 р.

Аннотация. Исследование заключается в определении влияния совокупного потребления на экономический рост и развитие в Украине. Кумулятивный эффект от постоянного уменьшения совокупного потребления (как суммы конечных потребительских затрат домохозяйств и затрат предприятий в виде инвестиций), который наблюдается в Украине более 25 лет, уменьшает совокупное производство, что в конечном итоге “сжимает” национальную экономику и она движется не в сторону экономического роста и развития, а постепенно деградирует. Подтверждением этому является тот факт, что даже в 2014 г. Украина не достигла ВВП уровня 1990 г.

Annotation. The purpose of this study is to determine the impact of total consumption on economic growth and development in Ukraine. The cumulative effect of a permanent reduction in total consumption (the product of the final consumption expenditure of households and expenditures as investments), which is observed in Ukraine more than 25 years reduces the total production that ultimately “squeezes” the national economy and it does not move toward economic growth and development, and gradually degrades. The situation of the national economy falling into a state of degradation is abnormal.

In this paper, the author used methods of evaluation of market balance, based on the assumption that the national economy has a balanced foreign trade balance, government tax revenues match expenditures and equity investments and savings provided flexible interest loan and deposit rates. Setting balance “demand – offer” is

performed using the data in real GDP. Thus the total demand is considered as the sum of final consumption expenditure of households and expenditures as investments and total supply – as gross domestic product, but without depreciation and taxes. Comparability of data is reached settlements in uniform prices in 2014, using official statistics.

Calculations showed that over the period decreased total demand 1.4 times, and its components – at 1.19 and at 18.1 times respectively. This dynamic corresponds to the classical idea of the behavior of the components of total demand while reducing economic activity. These trends resulted in reduction of total production.

Permanent reduction of total demand and response to a predetermined negative total production trend of economic growth in Ukraine in a final volume index of GDP growth and affected the failure to Ukraine of GDP in 1990, even in 2014.

Постановка проблеми. Механізм ринку, основним призначенням якого є встановлення ринкової рівноваги, базується на таких ключових елементах: принципи ціноутворення, кількісне співвідношення попиту і пропозиції та тип конкуренції, який переважає у тій чи іншій галузі та формує конкурентне середовище у країні. Виникнення порушень у дії будь-якої з цих складових (тобто аномалії) може стати визначальним для встановлення макроекономічної рівноваги, яка є важливою у теорії і практиці економічної політики держави.

У загальному визначенні аномалія трактується як “неправильність, відхилення від загальної закономірності; ненормальність” [1, с. 53]. У науці аномалією визнається пізнавальна ситуація, в якій результати спостережень та експериментів суперечать загальноприйнятим теоретичним уявленням або не збігаються з передбаченнями, зробленими на підставі таких уявлень [2]. Деякі науковці схиляються до думки, що емпіричні результати можна кваліфікувати як аномалії, тобто вважати неправдоподібними, якщо їх складно раціоналізувати або не можна пояснити у рамках певної парадигми [3].

Неможливість пояснення результатів дії аномального ринкового механізму та усвідомлення його наслідків елімінує сенс процесу прогнозування поведінки основних економічних контрагентів та створює суттєві проблеми щодо економічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У класичній економічній теорії стан макроекономічної рівноваги визначається дією закону Сея. Цей закон наголошує, що процес виробництва товарів і послуг створює такий дохід, який дорівнює їхній вартості. Тобто виробництво, яке створює пропозицію будь-якої продукції, автоматично забезпечує дохід, необхідний для закупівлі усієї продукції на ринку, – відповідний попит.

У класичних підручниках з макроекономіки сукупний попит визначається добутком витрат макроекономічних суб'єктів на кінцеві товари та послуги, вироблені у межах національної економіки за певний термін.

Його складовими є: споживчі витрати домогосподарств, інвестиційні витрати підприємств, державні закупівлі та чистий експорт.

Для ринкової економіки нормальною буде ситуація, коли спожито усе, що вироблено. Зменшення споживання та виникнення залишків буде, відповідно, аномалією, яка спричинить зменшення обсягу виробництва у наступному циклі саме на кількість залишків. Зменшення обсягу виробництва у наступному виробничому циклі потягне за собою зростання безробіття та зменшення загального рівня оплати праці, купівельної спроможності домогосподарств тощо. Це, відповідно, знову спричинить зростання залишків.

Виробничі залишки можуть виникнути у результаті зменшення споживання усіх макроекономічних суб'єктів, які створюють попит на кінцеві товари та послуги. Причини цього можуть бути різні: створення заощаджень макроекономічними суб'єктами, що фактично є формою вилучення коштів із потоку доходів і витрат; збільшення податків без відповідного збільшення державних витрат; від'ємне експортно-імпортне сальдо за рахунок зміни структури експорту або кон'юнктури на світових ринках; перекручення механізмів ціноутворення, особливо для соціально значущих товарів і послуг, внаслідок монополізації та олігополізації ринків, тощо. У межах національної економіки це призводить до "стискання" споживання з відповідним виникненням залишків.

Якщо для кінцевих споживачів заощадження виступають у вигляді відкладеного попиту на товари перспективного споживання, то для проміжних споживачів заощадженнями є прибутки, не повернуті у виробництво у вигляді інвестицій. Систематичне збільшення заощаджень призводить до постійного зменшення сукупного споживання (інвестиційного та кінцевого) та спричиняє зменшення виробництва.

Податки, або фіскальна політика держави, впливають на економічну активність шляхом впливу на загальну величину витрат у економіці, або сукупний попит. Змінюючи розмір податкових ставок, уряд впливає на сукупний випуск продукції (пропозицію). Надмірне податкове навантаження може суттєво скоротити сукупне споживання як промислових споживачів, так і кінцевих.

Кумулятивний ефект від постійного зменшення сукупного споживання спричиняє необхідність зменшення сукупного виробництва, що у кінцевому підсумку "стискає" національну економіку і вона рухається не у бік економічного зростання та розвитку, а поступово деградує. Ситуація переходу національної економіки у стан деградації є аномальною.

У сучасних моделях і підходах рівноважний стан є наслідком координації виробників і споживачів ринковими механізмами, а реакція пропозиції на збільшення попиту природним чином спрямована у напрямі

збільшення доходу. Безпосередній вплив на обсяги виробництва і ціни на продукцію реалізується у вигляді відповідних варіантів координаційних механізмів:

Варіант 1: за незмінних цін збільшується фізичний обсяг виробництва. Така ситуація характерна для конкурентного ринку, коли виробники прагнуть заволодіти якомога більшою його часткою.

Варіант 2: збалансоване збільшення ціни і фізичного обсягу виробництва. Таке ринкове регулювання відкриває можливість досягнення динамічно урівноваженого стану прискореного оновлення життєвого циклу товарів і технологій.

Варіант 3: за незмінного рівня фізичного обсягу виробництва збільшуються ціни. Така ситуація характерна для неконтрольованого суспільством монополізованого ринку.

Варіант 4: зі зменшенням фізичного обсягу виробництва збільшуються ціни. Така ситуація є аномальною та передумовою потрапляння країни у “пастку бідності”, яка класиками взагалі не припускалася.

У сучасних умовах монополізація більшості ринків товарів і послуг перекидає механізм встановлення ринкової рівноваги: оскільки з роками промисловість стала все більш концентрованою і більш монополістичною, вважається, що фірми почали менше реагувати на загальне падіння попиту за допомогою зниження цін. Натомість вони, швидше за все, збільшують запаси, якщо думають, що спад буде тимчасовим, або скоротять виробництво і відповідно зайнятість, якщо вони вважають, що спад збережеться [4, с. 422].

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі запропонована авторська методика оцінювання ринкової рівноваги, яка ґрунтується на припущенні, що українська економіка має збалансоване зовнішньоторговельне сальдо, урядові витрати відповідають податковим надходженням, а рівність заощаджень і інвестицій забезпечується гнучкістю відсоткових кредитно- депозитних ставок [5, с. 26-37]. Встановлення параметрів балансу “попиту – пропозиції” виконується із застосуванням даних реального ВВП. При цьому сукупний попит розглядається як сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств і витрат підприємств у вигляді інвестицій, а сукупна пропозиція – як валовий внутрішній продукт, але без амортизаційних відрахувань і податків. Порівнянність даних досягається розрахунками у єдиних цінах 2014 р. з використанням офіційної статистичної інформації [6].

Сукупний попит, розрахований як сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств і витрат підприємств у вигляді інвестицій, за досліджуваній період зменшився у 1,4 рази, а його складові – у 1,19 та у 18,1 разів відповідно (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка складових сукупного попиту в Україні

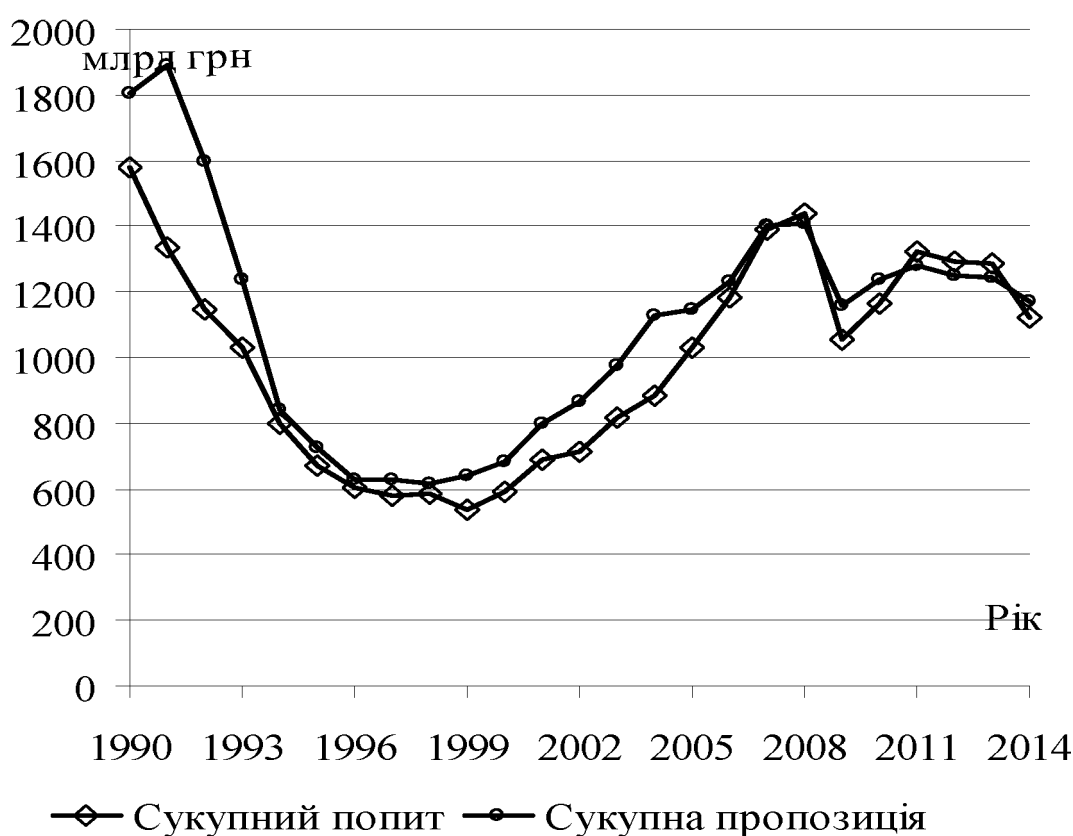
Найбільше значення сукупного попиту спостерігалось у 1990 р.; найнижчий рівень споживчого попиту, який склав тільки 34,1% від рівня 1990 р., спостерігався у 1999 р. При цьому від'ємне значення інвестиційного попиту у 1999 р., яке дорівнювало 3053 млн грн, показує, що навіть амортизаційні відрахування не спрямовувалися на просте відтворення основного капіталу у повному обсязі. Окрім того, рівень кінцевих споживчих витрат домогосподарств завжди перевищував рівень інвестиційного попиту.

Динаміка, яку ми спостерігаємо, відповідає класичним уявленням про поведінку складових сукупного попиту при зниженні економічної активності. У стані крайнього занепаду випереджальне скорочення відбувається в інвестиційному попиті, негативне значення якого у 1999 р. вказує на згортання виробництва. Кінцеві споживчі витрати знижуються, але залишаються додатними у межах забезпечення фізіологічного виживання домашніх господарств.

Зниження параметрів попиту і пропозиції після 1998–1999 рр. поступово змінюється на зростання, що, безумовно, є ознакою позитивних зрушень в економіці України. Практично незмінною характеристикою

динаміки рівноважного стану за весь досліджуваний період залишається перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом, що є вирішальною характеристикою ринку. Те, що найбільше розходження цих показників спостерігається на верхніх рівнях явно циклічної зміни, як на початку, так і наприкінці досліджуваного періоду (в 1990–1992 рр. і 2003–2005 рр.), свідчить: протягом найбільшого спаду (1996–1998 рр.) суттєвих змін у механізмах ринкової взаємодії не відбулося. Дані показують, що відставання сукупного попиту від сукупної пропозиції значною мірою визначається інвестиційною складовою (рис. 2).

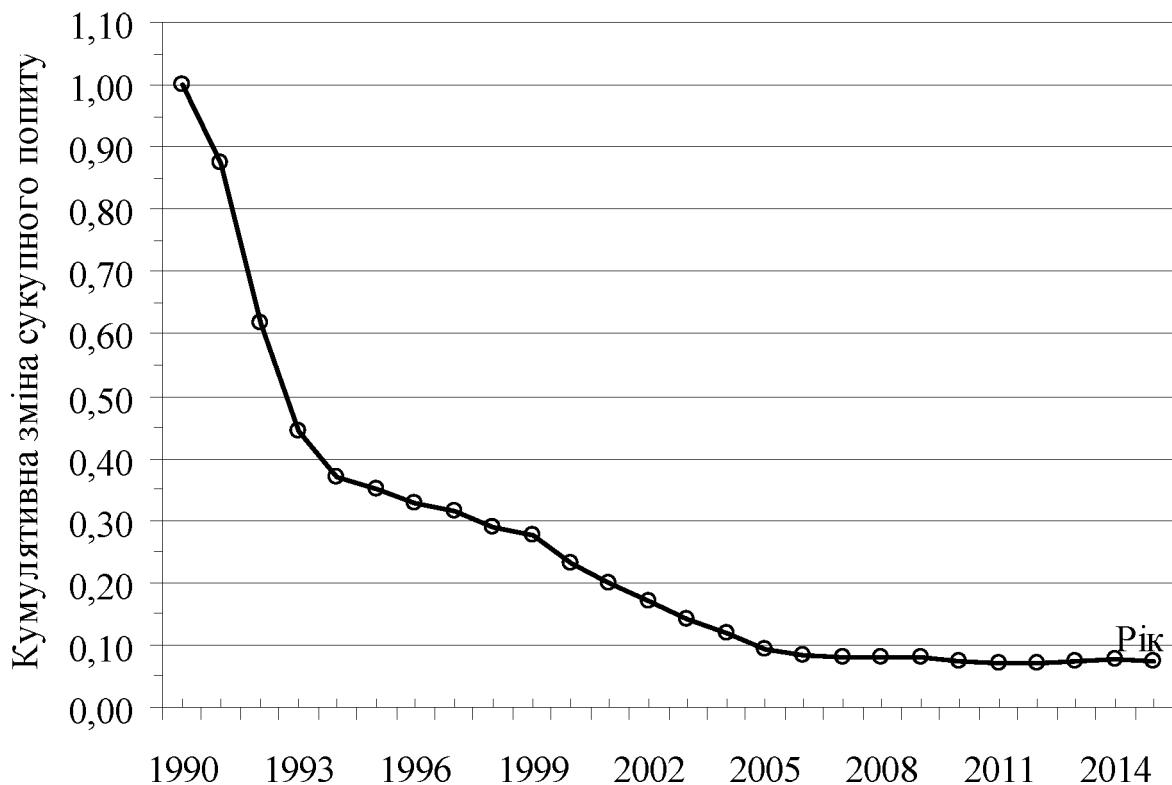
Наші розрахунки показують, що для фактичного задоволення сукупного попиту сукупна пропозиція використовувалася лише частково. Різке зниження відносної величини сукупного попиту щодо сукупної пропозиції протягом 1990–1993 рр. супроводжується найбільшим зниженням приросту ВВП (до –23,0% у 1994 р.). При відносному зростанні сукупного попиту у 1994–1998 рр. сповільнилися темпи зниження ВВП. Але у роки найвищого економічного підйому (2000–2004 рр.) сукупний попит стабільно знижується – з 95,0% в 1998 р. до 78,5% в 2004 р. (рік найвищих темпів приросту ВВП – 12,1%).

Рис. 2. Ринкові складові української економіки

Стан ринкової рівноваги з постійним відставанням сукупного попиту від сукупної пропозиції в Україні характеризується скороченням споживчого ринку і основного капіталу, задіяного у виробничій сфері. Якщо умовно

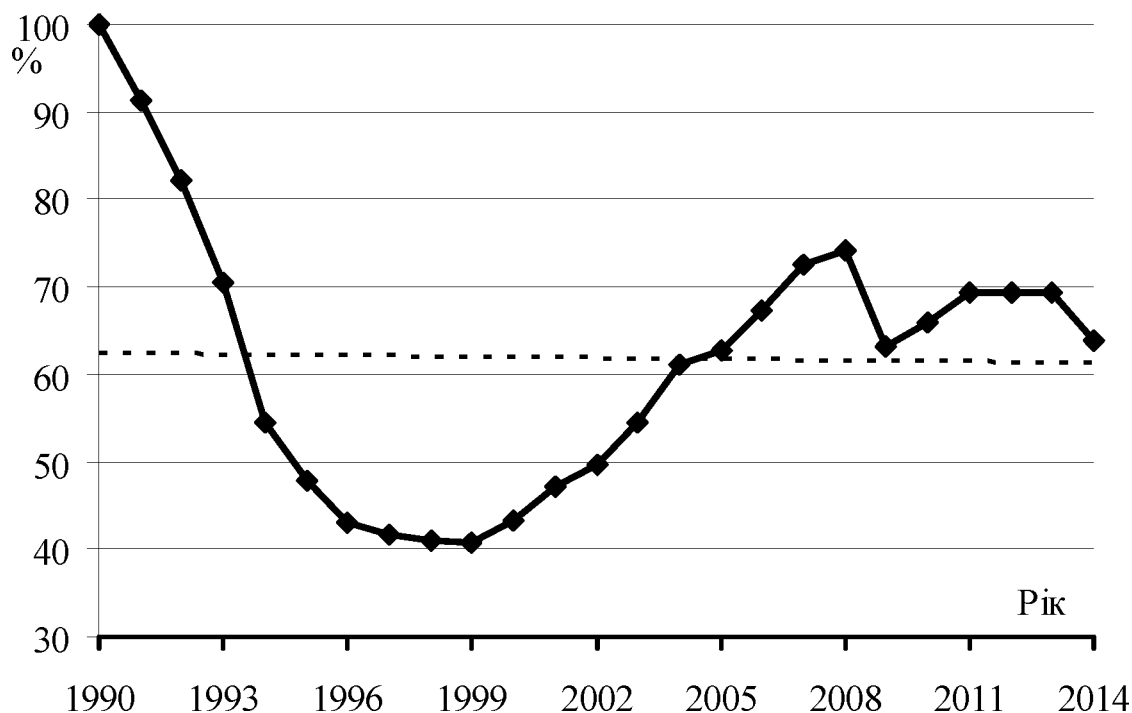
прийняти, що в 1989 р. сукупний попит дорівнював сукупній пропозиції, то під впливом ефекту кумулятивного накопичення до 2014 р. це співвідношення скоротилося майже у 14 разів (рис. 3). Тобто, кумулятивний ефект зменшення сукупного попиту спричинив зменшення сукупної пропозиції. Відповідно, обсяги виробництва повинні скоротитися на порівняну величину, адже “Кейнсіанське припущення означає, що обсяг виробництва пристосовується, щоб очистити товарний ринок: попит визначає обсяг виробництва” [7, с. 310].

Рис. 3. Кумулятивне співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції в Україні (наростаючим підсумком)

Постійне зменшення сукупного попиту та відповідна реакція на це сукупного виробництва визначило негативний тренд економічного зростання в Україні у вигляді підсумкового індексу фізичного обсягу зростання ВВП (рис. 4). Аналіз темпів приросту ВВП в Україні показує, що за 25 років (1990 – 2014 рр.) існування держави нею навіть не досягнуті показники 1990 р., а ВВП у 2014 р. складає усього 64,5% від ВВП 1990 р. За 25-річний період 12 років спостерігалися від’ємні темпи приросту ВВП і стільки ж – додатні. Але середні від’ємні темпи приросту ВВП становили 9,2%, та були у 1,4 раза більше за середні додатні, які становили тільки 6,5%. Таке співвідношення між додатними та від’ємними темпами приросту ВВП і забезпечило відповідний результат – у 2014 р. країною навіть не досягнуто рівня ВВП

1990 р. Отже, на підставі цієї статистики можна констатувати, що у цілому економіка України деградує більше 25 років поспіль. Як було зазначено вище, стан такої тривалої деградації є аномальним.

Рис.4. Індеси фізичного обсягу ВВП, % до 1990 р.

Комплексний огляд реалій української економіки повністю підтверджує справедливості думки про глибоко суперечливу сутність моделі ринкової рівноваги. Особливість України полягає у тому, що зростання економічних параметрів відбувається за відсутності ознак спрямованості наявної розбалансованості у бік стійкого розвитку. Виявлена у наших розрахунках односпрямована і практично синхронна негативна динаміка показників сукупного попиту і сукупної пропозиції дозволяє стверджувати про наявність причинно-наслідкової залежності цих категорій на макроекономічному рівні.

Практично незмінною характеристикою динаміки рівноважного стану за весь досліджуваний період залишається перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом, що є вирішальною характеристикою ринку.

Джерела продемонстрованої у розрахунках віддаленості ринку України від 1-го і 3-го варіантів координації, властивих конкурентній або регульованій (змішаній) економіці, мають історичні корені. Інституційна реструктуризація на всьому пострадянському просторі будується на подоланні жорстких умов високо монополізованої економіки, а не на впорядкуванні хаосу “дикого ринку”, для якого близький нам 2-й варіант може бути впроваджений не інакше як силовим (революційним) шляхом. На

момент входження у ринок у нас використовувався централізовано-розподільний принцип ціноутворення “витрати + прибуток”, що підштовхувало до входження саме у 2-й варіант ринкової координації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Практична придатність запропонованої методики визначення ознак ринкової рівноваги і достовірність отриманих результатів повинна підтверджуватися не тільки загальними теоретичними положеннями, але і збігом спрямованості зміни загальних продуктових характеристик національної економіки. Запропонована методика продемонструвала наявність закономірних зв'язків між складовими сукупного попиту і пропозиції, що відкриває шлях до усвідомлення реальних ознак ринкової рівноваги в Україні:

– прийняті світовою і вітчизняною практикою параметри оцінки стану економіки не адекватно відображають характер ринкової рівноваги в Україні;

– сукупна пропозиція випереджає сукупний попит, що супроводжується зниженням економічної активності і висловлюється у скороченні обсягів виробництва реального сектора економіки;

– ринкова рівновага в Україні супроводжується розгортанням кумулятивного ефекту гальмування транзиту її економіки у бік економічного зростання і розвитку.

Для подолання несприятливих ознак ринкової рівноваги в Україні необхідне інтенсивне розгортання державних програм розроблення і запровадження інституційних механізмів регулювання економіки, у першу чергу через поживлення сукупного споживання за рахунок послаблення податкового тиску на фізичних і юридичних осіб, зменшення рівня комунальних тарифів та платежів, збільшення оплати праці, активізації підприємницької діяльності, тощо.

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів / ред. О. С. Мельничук. – К. : Поліграфкнига, 1974. – 776 с.

2. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / предс. научно-ред. совета В. С. Степин. – [2-е изд., испр. и доп]. – М. : Мысль, 2010. – Т. I. – 2010. – 744 с.

3. Camerer C. Anomalies: Ultimatums, Dictators and Manners / C. Camerer, R. H. Thaler // Journal of Economic Perspectives. – 1995. – Vol. 9, Issue 2. – 209–219.

4. Сломан Дж. Экономикс. Экспресс-курс / Сломан Дж. ; пер. з англ. – [5-е изд.]. – СПб : Питер, 2007. – 608 с.

5. Попов В. Ознаки ринкової рівноваги в сучасній Україні / В. Попов // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 26–37.

6. Національні рахунки України за 2014 рік : [стат. зб.] / відп. за вип. О. М. Трипутень, С. А. Духневич, В. А. Снігірьова ; Державна служба статистики України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2016. – 179 с.

7. Бурда М. Макроекономіка. Європейський контекст. / М. Бурда, Ч. Виплош ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 682 с.